

Bibeln och årtalen

Året 2020 är på många sätt annorlunda än tiden för två till tre tusen år sen när Bibeln skrevs. Så långt tillbaka finns det bl.a. ingen löpande tideräkning.

Under kungatiden daterade de båda hebreiska kungarikena vad de var med om med hjälp av kungarnas regeringsår. Eftersom det var två riken och eftersom de berättar om möten med både Assyrien och Babylonien har historikerna med mycket arbete och stor tankemöda rekonstruerat en löpande kronologi från 1004 f.Kr. Det året gjorde kung David Jerusalem till det enade rikets huvudstad.

Innan dess inträffade Israels domartid och innan dess bodde de som var Abrahams ättlingar i Egypten.

Hur långa tidsperioder var det? Hur många år gick det till kung Salomo från uttåget ur Egypten? Hur länge hade Israels folk bott i Gosen sedan de tagits dit av Josef? Och hur lång tid hade gått från Abraham till Josef?

För att få reda på svar på alla dessa frågor räcker det inte med bara tidsangivelserna i Bibelns första två böcker. Det behövs en noggrann läsning av alla texter som är tillgängliga och då inte bara i översättning.

Det visar sig nämligen att den som menar att bibelkronologi handlar om årtal har ett besvärligt arbete framför sig och det är därför detta inte togs med i boken *Bibeln och bronsåldern*, utan här anges i ett separat avsnitt för bredvidläsning.

Kronologiska data från hela Bibeln

Tidsangivelserna i de texter som handlar om patriarkernas liv har visat sig stämma förvånansvärt bra överens med resultatet av historikernas och arkeologernas arbete.

Det går att vidga perspektivet och se på vad hela Bibeln har att säga. Kanske tillför det eller justerar något.

För att få en överblick kan tidigare försök att skapa en absolut kronologi för tiden mellan Abraham och Josua vara till hjälp.

Från reformationen finns minst tre berömda personer, som var och en publicerat sina rön efter noggranna beräkningar; Luther, Calvin och den mest kände James Ussher. Samtliga har samma problem som nutida historiker, nämligen hur lång kungatiden är. Tiden från Salomos trontillträde till att Jerusalem förstörs av Nebukadnessar anger Luther till 437 år, Calvin till 433 medan Ussher har 427. Dagens standardkronologi har bara 384 år.

Om det under reformationstiden hade funnits samma kunskap om antikens kronologi som vi har nu, skulle de tre uträknade uppsättningarna årtal kunna jämföras direkt. Ett sätt att göra det är att se vilka årtal de skulle kommit fram till om de alla hade vetat att Salomos tempel grundlades år 966 f.Kr. Då blir de tre lärde förvånansvärt överens:

Händelse som dateras (år f.Kr.)	Luther	Calvin	Ussher
Abraham kommer till Kanaan	1876	1876	1875
Israels folk lämnar Egypten	1446	1446	1445
Josua besestrar Givons fiender	1406	1406	1405

Tabell 1 – kronologisk översikt mycket kortfattat beskriven

Verkligt intressant blir det nu att jämföra reformationstidens beräkningsresultat med dem som redovisats i den tryckta boken *Bibeln och bronsåldern*:

Händelse som dateras (år f.Kr.)	Reformationstid	Boken
Abraham kommer till Kanaan	1875	1890
Jakobs familj flyttar till Goshen	1660	1675
Israels folk lämnar Egypten	1445	1245
Josua besegrar Givons fiender	1407	1207
Salomos tempel grundläggs	966	966

Tabell 2 – kronologisk översikt mycket kortfattat beskriven

Reformatörerna räknar 480 år mellan uttåg och grundläggning av Salomos tempel och 430 år mellan Abrahams ankomst till Kanaans land och israeliternas uttåg ur Egypten. Den perioden är delad på mitten, så att de räknar 215 år för både tiden mellan Abrahams ankomst till det Förlovade landet och Jakobs resa till Egypten respektive mellan Jakobs ankomst till Egypten och det uttåg därifrån som leds av Mose och Josua.

Jämfört med de siffror som räknats fram i boken *Bibeln och bronsåldern* har reformatörerna en mycket mer regelbunden uppdelning av tiden i 215 plus 215 plus 480 år. Dessutom har reformatörerna förlagt uttåget ur Egypten mycket tidigare. Det betyder att den tid israeliterna sägs vara sig i Egypten är nära två sekler kortare och domartiden motsvarande tid längre än vad som har förts till torgs i *Bibeln och bronsåldern*.

Orsaken till skillnaden är att i boken används enbart kronologiska data från Bibelns två första böcker, inget mera.

De tre reformatorerna Luther, Calvin och Ussher har använt många fler texter från hela Bibeln.

Det ser alltså ut som om kronologin i *Bibeln och bronsåldern* utmanas och underkänns av Bibeln som helhet.

Frågan är vad som ska göras med de siffror boken presenterar. Ett sätt är att behålla de gamla, redan etablerade årtalen (uttåget ur Egypten skedde 1446 f.Kr, punkt slut!).

Ett annat sätt är att läsa Bibeln igen och då framförallt de texter som inte använts tidigare. Samtidigt kan det innebära behov av att gräva djupare i texten och inte använda enbart en enda översättning av Bibeln.

Hur länge Israel levde i Egypten

I boken *Bibeln och bronsåldern* citeras löftet till Abraham:

Du skall veta att dina ättlingar kommer att bo i ett land som inte är deras och vara slavar och förtryckas i fyra-hundra år. (1 Mos 15:13)

Det är en översättning som är trogen grundtexten. Hebreiskan har också bara ett enda påstående. Främlingskap, förtyck och slaveri ska rymmas inom fyra århundraden. Däremot sägs inte exakt hur mycket tid Israel ska uppleva av vart och ett.

Uppfyllelsen har också citerats och även den är i Bibel 2000 trogen grundtexten:

Israeliterna hade bott i Egypten i 430 år. Just denna dag, då 430 år hade gått, drog alla Herrens härar ut ur Egypten. (2 Mos 12:40 – 41)

Just denna grundtexttrohet har gjort att det inte varit tvunget att tränga djupare, varken i språket eller i texten. Översättningen har varit tillräcklig. Det blir strax annorlunda.

Både löftet och uppfyllelsen citeras i Nya testamentet.

Dessutom finns en text där tiden då israeliterna fanns i Egypten ingår i en längre tidsperiod. Här finns alla tre samlade:

Detta är vad Gud sade: Hans ättlingar skall bo som främlingar i ett land som inte är deras och vara slavar och förtryckas i fyrahundra år. (Apg 7:6)

Vårt folks Gud, Israels Gud, utvalde våra fäder. Han gjorde sitt folk stort när de bodde som främlingar i Egypten, och med lyftad arm förde han dem ut därifrån. I omkring fyrtio år sörjde han för dem i öknen, och sedan utrotade han sju folk i Kanaan och lät dem ta deras land i besittning. Allt detta tog omkring fyrahundra femtio år. Därefter gav han dem domare, fram till profeten Samuels tid.

(Apg 13:17 – 21)

Jag menar: ett testamente som Gud själv en gång har förklarat giltigt kan inte upphävas av den fyrahundratrettio år yngre lagen, så att löftet skulle sättas ur kraft.

(Gal 3:17)

Den första texten är hämtad ur Stefanos, evangelist, diakon och martyr, försvarstal inför Stora rådet i Jerusalem (troligen år 36).

Den andra texten är från Paulus predikan i Antiokia i Pisidien, i nuvarande Turkiet, under hans första missionsresa ungefär tio år senare.

Båda är nedskrivna av evangelisten Lukas, troligen i början av 60-talet, medan Paulus vistades i Rom.

Den tredje texten är skriven av Paulus precis i början av 50-talet, under andra missionsresan, då han reste förbi Pisidien för att besöka och predika evangelium i Europa för första gången.

Som Lukas berättat om det i Apostlagärningarna, så är Stefanos och Paulus överens. Det är vistelsen i Egypten som är hela fyra århundraden lång.

Paulus själv, däremot, skriver att det är tiden från att Abraham fått löftet om Isak till uttåget som är 430 år lång. Från Guds förbund med Abraham i 1 Mos 15, inklusive Isaks och Jakobs tid, ända fram till Mose. Allt det placerar Paulus inom de dryga fyra sekel som nämns i den Hebreiska bibeln.

Det här tycks inte gå ihop. Texterna måste läsas noggrannare.

Varför kan Stefanos förkunnelse upprepas av Paulus i Pisidien, medan han brevledes till samma åhörare några få år senare framför en helt annan åsikt?

Här hjälper det inte att låta Stefanos fälla avgörandet. Vad som Bibeln har att säga går inte precis att rösta om. Inte heller är det språkligt möjligt att komma längre. Grekiskan är ett bra språk på det viset att det sällan är tvetydigt. Citerade översättningar är trogna grundtexten. Problemet ligger någon annan stans och det kan introduceras genom att istället för Bibel 2000 använda Karl XII:s bibel (utgiven 1703, huvudsakligen som uppdatering av stavning och grammatik i 1541 års reformationsbibel):

Detta folks Israels Gud hafver utvalt våra fäder, och upphöjt folket , då de främlingar voro uti Egypti land, och fört dem derut med högom arm. Och vid fyratio år långt led han deras seder uti öknen; och nederlade sjuhanda folk uti Canaans land; och skifte deras land emellan dem med lott. Och sedan, vid femtio och fyrahundrade år, gaf han dem domare, intill Propheten Samuel. (Apg 13:17 - 20)

Den som läser de båda texterna flera gånger och jämför dem, ser att de 450 åren som nämns avser olika saker. I Karl XII:s Bibel är det domartiden som sägs vara så lång. I Bibel 2000 istället den tid då israeliterna först var i Egypten och sedan på väg till Kanaans land.

Ska de fyrahundra femtio åren räknas före erövringar i Kanaan under Josua eller efter?

I grund och botten beror inte detta på vilken översättning som används. Varken Bibel 2000 och Karl XII:s bibel kan påstås vara felaktigt överförda till svenska.

Istället beror skillnaden på vilken grekisk grundtext som har översatts. Innan Gutenberg tryckte den första Bibeln på 1450-talet skrevs alla böcker av för hand. Medvetet eller omedvetet, genomtänkt eller på grund av mänskligt felhandlande, har de manuskript vi har bevarade blivit lite olika.

Avskrivningsarbetet före boktryckarkonsten har påverkat även Nya testamentet. Mycket förenklat finns två texter att välja på.

Den ena är den som lästs högt genom hela kyrkohistorien. Den har skrivits av många gånger, i takt med att böckerna slitits ut. De manuskript som finns kvar är därför inte särskilt gamla.

Texten skulle kunna innehålla många fel, men eftersom den hela tiden använts och därför varit känd av många, kan också många avskrivares misstag ha rättats till och aldrig bevarats.

Den andra utgår från de allra äldsta manuskript som finns kvar, fast de inte använts på länge utan legat undangömda.

De kan inte ha hunnit ändrats så mycket genom avskrivningsfel från vad författarna ursprungligen satte på pränt.

Dessa de allra äldsta manuskripten grävdes fram med ganska mycket damm på med början i mitten av 1800-talet.

Varken reformationstidens bibelöversättare eller utgivarna av Karl XII:s bibel hade någonsin sett dem. De, och i stort sett varje översättning som gjordes till svenska av Nya testamentet före år 1900, utgick alltså från den genom historien använda texten. Det är förstås den grekisk-ortodoxa kyrkan som stått för användningen och den kallas därför för bysantinsk text. Med tanke på hur oerhört många manuskript som finns bevarade har den också kallats majoritetstexten.

Efter år 1900 använder översättarna hellre äldsta möjliga text. Den första hittades i S:a Katarinaklostret i Sinai. En annan, som från Egypten har skänkts till England, har gjort att denna gamla text kallas Alexandrinsk.

Nästan alla de gånger de två texterna skiljer sig åt har forskarna lyckats lista sig till vilken text som är närmast den ursprungliga – fast inte just här. I utgåvorna av Nya testamentets grundtext anges att forskarna med minsta möjliga marginal föredrar den äldre texten, inte den som det finns flest bevarade avskrifter av.

Den som med bestämdhet vill placera tidsangivelsen på 450 år före eller efter Josua, gör det alltså genom att välja text att utgå ifrån. Båda är möjliga, båda kan ges goda argument för att just den ska användas, och valet är inte självklart. Därför finns det också i Bibel 2000 en så kallad textkritisk not, så att läsaren ska veta att här är grundtexten bevarad i två olika versioner.

Det intressanta är nu att även den Hebreiska bibeln har sina textvarianter. Det finns en Alexandrinsk text även där, och dessutom en Samaritansk förutom den standardhebreiska.

Uppfyllelsen av löftet som citerats i 2 Mos 12:40 – 41 är ur den standardiserade hebreiska texten. Den kallas den Massoretiska texten efter dem som gjorde standardiseringen och dessutom la till vokaler och andra tecken, så att den skulle bli enklare att läsa eftersom allt fler judar inte längre hade hebreiskan som modersmål.

Ptolemaios II Filadelfos, Egyptens andre hellenistiske kung, satsade stort på bildning och påstås ha önskat sig minst en kopia av varje bok som skrivits i hela världen. Det berättas att han även ville ha judarnas heliga skrifter och att det sändes 70 lärde från Jerusalem till Alexandria för att översätta hebreiskan till grekiska. Efter antalet sjuttio har denna översättning kallats Septuaginta, utgående från det grekiska ordet för 70.

Det som är intressant är att Septuagintas text är längre än den Massoretiska just i 2 Mos 12:40. I Septuaginta står det:

Den tid israeliterna hade bott i Egypten och i Kanaan var fyrahundra trettio år.

Forskarna har lagt märke till att Septuagintan skiljer sig på rätt många ställen från den Massoretiska texten. En tid ansågs att Septuagintan var mest tillförlitlig, eftersom de manuskript som finns bevarade är äldre än de som har Massoretisk text. Fynden av skriftrullarna i grottorna vid Qumran visade att de båda går tillbaka på mycket gamla, men var sina, hebreiska urtexter.

Under Paulus tid fanns det alltså två olika versioner av 2 Mos 12:40, för Samaritanernas text stöder Septuagintans tillägg.

En av dem används av den judiske historieskrivaren Flavius Josefus, och det är inte den hebreiska standardtexten.

Både den välutbildade Paulus, och historikern Josefus ungefär en generation senare, valde att se de 430 åren som summan av tiden i Kanaan och i Egypten. Det avslöjar att detta var en rätt vanlig uppfattning under det första århundradet, fast den utgår från en annan text än den Stefanos och Bibel 2000 använt.

Vilken text och tolkning är det då som är korrekt?

Stefanos använder uppenbarligen hebreisk standardtext när han svarar på anklagelser inför Stora rådet i Jerusalem. Paulus tar med Septuagintans (och Samaritanernas) tillägg när han skriver till Galaterna, men inte i sin predikan där några år tidigare.

Samma sak gäller för alla andra gånger den Hebreiska bibeln citeras i Nya testamentet. Massoretisk text och Septuaginta används båda och blandas flitigt, även av Paulus. Flera texter citeras ur båda versionerna (mest känd är nog förutsägelsen om Jesu uppståndelse, hämtad ur Ps 16).

Slutsatsen får bli att om någon vill fråga Nya testamentet hur länge Israels folk bodde i Egypten, blir svaret en motfråga:

-”Vilken text vill Du utgå ifrån? Det måste Du välja själv!”

Bibelns författare tycks inte ha så starka åsikter om vilken som väljs. Själva använder de ju dessutom den Samaritanska texten i Apg 7:16 och en variant tillkommen hos Eseenerna i Qumran i Matt 5:43.

Domartidens längd

Vi har just sett hur en av textfamiljerna till Nya testamentet har angett domartidens längd till ungefär 400 år, men också att det inte alls är säkert att det är den ursprungliga texten. Risker är nämligen att de grekisktalande bysantinska kristna har hämtat den uppgiften ur Septuagintans redogörelse för hur Guds löfte till Abraham uppfylls. En sådan sammanblandning av texter är inte ovanlig när avskrivare kan saker utantill (jfr. Matt 27:9)!

För att återgå till den Hebreiska bibeln, så finns där två andra avsnitt som kan antyda hur lång domartiden var. Där står:

I trehundra år har israeliterna bott i Heshbon med lydstäder, i Aroer med lydstäder och i städerna på båda sidor om Arnon. Varför har ni inte tagit dem under hela den tiden?
(Dom 11:26)

Under det fyrahundraåttionde året efter israeliternas uttåg ur Egypten, det fjärde året av Salomos regering i Israel, i månaden siv, som är den andra månaden, började Salomo bygga Herrens hus. (1 Kon 6:1)

Till skillnad från det förra avsnittet är det här två texter som ser ut att peka åt samma håll. Jefta levde i mitten av andra halvan av Domartiden. Han påminner i sitt strafftal till Ammons kung att av den har redan tre sekler gått.

Författaren till det stora historieverket där första kungaboken ingår, anger att det från uttåget från Egypten till grundläggningen av Salomos tempel gått 480 år.

Eftersom Salomos regering med de bästa beräkningar vi har började 970 f.Kr, grundades templet år 966.

Därför har det (ibland med emfas) hävdats att Bibeln ger årtalet för uttåget ur Egypten till 1446 f.Kr. Domartiden blir då cirka fyrahundra år lång (mellan 1400 och 1000 f.Kr.) och Jefta har då levt omkring år 1100.

Är översättningarna, jämfört med grundtexten, tillräckligt bra för att det ska gå att hävda att Bibeln spänner domartiden över fyra sekler?

På översättningarna är det, precis som i förra avsnittet, inget att direkt klaga på.

Däremot är frågan om textunderlaget är entydigt.

Jeftas fråga till Ammons kung visar sig vid en granskning ha en text som är skadad. Varken det andra ortnamnet eller vad Jefta egentligen frågar kan inte utläsas ur den hebreiska standardtext Bibel 2000 översatts ifrån. Texten har istället rekonstruerats av utgivarna för att lyda så som de anser vara mest rimligt. I Bibel 2000 finns tillagt en textkritisk not för att meddela läsaren om detta.

Vän av ordning noterar att det är inte tidsangivelsen i sig som har blivit rekonstruerad. Dessutom: om Bibeln anses vara en historiskt trovärdig källa, och därmed sann, så är också Jeftas påstående i någon mening sant.

Frågan är bara på vilket sätt är det Jefta säger sant? Är det sant därför att han har rätt, eller är det sant för att författaren citerar Jefta rätt och inte har lagt några egna påhitt i Jeftas mun?

Författaren till den här boken hoppas att ingen hävdar att vad Jefta säger är fullständigt rätt. Jefta påstår nämligen också:

När Kemosh, din gud, har drivit bort ett folk för dig, så intar ju du deras land, och var gång Herren, vår Gud, har drivit undan ett folk för oss, så intar vi deras land.

(Dom 11:24)

Flera GT-forskare har hävdat att israeliterna länge accepterat att det fanns många andra gudar än deras egen, och att det normala var att varje folk hade sina egna. Det verkar Jefta ha trott, men i ljuset av Bibeln som helhet har han i så fall fel.

Det är alltså inte orimligt att tro att texten innehåller ett korrekt citat av vad Jefta sa. Detta måste inte nödvändigtvis vara sant!

Om således Jeftas tre århundraden inte självklart kan användas för att ta reda på hur lång domartiden var, hur är det då med de 480 åren ur första kungaboken?

Precis som för Paulus predikan i Antiokia i Pisidien finns det två olika textvarianter att utgå ifrån. Septuaginta har 440 år. Den som vill räkna sig bakåt från Salomo till Mose måste alltså först välja textunderlag.

Skillnaden mellan 440 och 480 verkar inte vara så stor att det kan ha en avgörande betydelse. Om de två siffrorna står för två mätningar av samma storhet, ger de emellertid tillsammans vid handen att det sanna värdet ska ligga mellan 100 och 820 år. Då kvarstår ändå 5 % risk att ha fel.

En uppgift från den Samaritanska texten hade nu varit till stor hjälp och kunnat minskat osäkerheten rejält, men tyvärr är den kortare än de andra två. Den innehåller bara de fem Moseböckerna och ger alltså ingen hjälp. Inte här.

Ett försök att med domarbokens text bedöma om siffran 480 kan verka stämma är inte heller till hjälp. I de 480 åren ska ju finnas med Davids och Sauls regeringstider tillsammans med 40 år för ökenvandringen samt Josuas och hans generations tid som ledare. Till det ska läggas de händelser som beskrivits i domarboken. Där finns ett upprepat mönster. Israel glömmer sin Gud och råkar ut för förtryck från olika främmande folk och härskare. Då omvänder de sig och ropar till Gud. Han räddar dem genom att sända en domare, som sedan styr dem en tid. När en domare dött upprepar historien sig själv.

De siffror som finns i domarboken anger 111 år av förtryck och 299 år av domarstyre. Tillsammans blir det 410 år.¹ Tiden från Domarboken är för lång för att få plats i 1 Kungabokens 480 år.

För Jeftas 300 år är det likadant – den som räknar tillbaka från hans seger över ammoniterna kommer inte till Josua, utan till det 11:e året av Otniels tid som domare. Årtalen i Domarboken ryms inte i Jeftas tre århundraden heller.

---

1 I en avslutande bilaga finns domarbokens alla siffror – överraskande nog är Septuagintan och den Massoretiska texten inte oense om dem!

Domarboken själv kanske antyder orsaken till detta:

Detta år hade ammoniterna i arton år plågat och förtryckt de israeliter som bodde på andra sidan Jordan i amorreernas land i Gilead. Nu gick ammoniterna över Jordan och anföll folket i Juda, Benjamin och Efraim. Israeliternas nöd var stor. (Dom 10:8 – 9)

Under den filisteiska tiden var Simson domare i Israel i tjugo år. (Dom 15:30)

Ärligt talat så var ju inte Simson så lyckad som domare. Han tycks inte ha besegrat filistéerna och gett Israel fred. Snarare ser det ut som om han slåss mot dem hela tiden. Är kanske hans 20 år en del av filistéernas 40?

Hade israeliterna i Gilead plågats av Ammon i arton år medan någon var domare över resten av Israel samtidigt?

Det finns perioder i både Egyptens och Mesopotamiens historia när flera kungar regerade parallellt, fast angivna siffror ser ut som om de regerat i enda lång rad efter varandra.

I Egypten gäller detta både den första mellanperioden, mellan Gamla och Mellersta riket och hyksostid mellan Mellersta och Nya riket. I den första mellanperioden härskade 7:e till 10:e dynastierna samtidigt, i den andra 14:e till 17:e.

Numera räknar forskarna med att domartiden är en israelitisk mellanperiod. Det finns inget gemensamt styre. Ibland råder ren anarki och kaos och främmande folk och furstar förtrycker dem längre eller kortare perioder. De domare som uppträder lever inte nödvändigtvis kronologiskt efter varandra.

Med olika domare verksamma parallellt i olika delar av Israel, och även bara vissa delar av landet förtryckta medan andra levat i fred, kan Domarbokens tidsangivelser inte läggas ihop på något enkelt sätt. Då överlappar de varann istället, men vi vet inte hur.

Någon längd på domartiden verkar Bibeln inte vilja ange.

Den som frågar Bibeln om hur lång tid domartiden är, får vara beredd på att den svarar med en motfråga:

-”Hur stor risk vill Du ta att ha fel?”

Rimliga slutsatser

Den som läst Bibeln i bara en översättning har kanske haft anledning att tro att domartiden är längre än de 200 år som historikerna angivit för Järnålder I, kanske nära dubbelt så lång.

I själva verket ligger även bakom de modernaste översättningar ett otydligt textunderlag, som inte alls ger ett entydigt svar på vad som ursprungligen skrevs ner. Domartiden kanske var 450 år, från Apg 13:20, men bara i majoritetstextens version. Det är troligtvis inte 300 år av israelitisk närvaro i Kanaan före Jefas tid enligt Dom 11:26.

Osäkerheten i de 480 år som anges i 1 Kon 6:1 är stor, eftersom Septuaginta har en annan siffra. Varje försök att passa in hela tiden från uttåget ur Egypten till Salomos 6:e regeringsår faller på att summan av delarna alltid blir annat än båda.

Bibeltexterna ger alltså inte en entydig bild. De är som vittnen inför en domstol som inte är överens.

Vad säger då Bibeln om en process där vittnena säger emot varandra? Jo, att det inte får fällas ett avgörande (jämför Mark 14:56) och de förklarande noterna därtill!

Är inte detta goda skäl till att bli biblisk nog att följa krönikeböckernas exempel? I parallellstället till 1 Kon 6:1 utelämnas ju uppgiften om den tid som gått sedan uttåget ur Egypten.²

De beräkningar som gjordes vid reformationstid visar sig alltså inte vara så användbara som det vid första påseendet verkat.

Det är inte självklart att de äldsta texterna som direkt beskriver tiden från Abraham till Mose inte kan tas på allvar och inte får läsas just så som de gjort i boken *Bibeln och bronsåldern*.

I nuläget är det alltså rimligt att avstå från årtal med de osäkerheter de har. Oavsett dem står bokens slutsatser ändå fast.

Bibelns berättelser har bakgrundsbeskrivning så att det går att placera Abraham under Egyptens Mellersta rike, Josef under hyksos välde och Mose i slutet av det mäktiga Nya riket, alla tre under den Bördiga halvmånens bronsålder:

Tidsepok:	Mellersta bronsåldern		Yngre bronsåldern
Egypten:	Mellersta riket	Hyksos	Nya rikets imperium
Dynasti:	12 – 13	17	18 – 19
Patriark:	Abraham	Josef	Mose och Josua

---

2 2 Krön 3:2.

Litteratur

Först ut med att sätta ihop kungaböckernas regeringstider till en fungerande löpande kronologi fr.om. Salomos båda efterträdare 931 f.Kr var

E R Thiele, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings, New Revised Ed.* Grand rapids: Zondervan, 1983.

Luthers och Calvins kronologiska beräkningar finns i:

Peter Fjellstedt, *Biblia, det är all den Heliga Skrift med förklaringar*, Stockholm: Beijers, 1900 1:a Bandets register.

De olika textvarianterna som nämnts under försöken att räkna ut årtal finns angivna i:

Rudolf Kittel (editor) *Biblia Hebraica*, Stuttgart: Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, 1937.

Biblia Hebraica Stuttgartensia, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, Vierte verbesserte auflage, 1990.

Kurt Aland (editor) *The Greek New Testament*, Stuttgart: German Bible Society, Third corrected edition, 1983.

Använda översättningar var:

Lancelott Brenton, *The Septuagint with Apochrypha: Greek and English*, London: Samuel Bagster & Sons, 1851.

Biblia, thet är All then Heliga Skrift på Swensko: efter komung Catl then tolfte Befallning, Stockholm: Henrich Kenser, 1703 (stavningen i citatet är använd i artonhundratalets utgåvor).

Samt textkritiska noter och kommentarer i Bibel 2000 och Svenska folkbibeln (2015).

Flavius Josefus tolkning av 2 Mos 12:40 finns i:

Antiquitates Judaicae II 228 (xv, 2), översatt till Svenska i *Judarnes Gamla historia*, Stockholm: Fredengren, 1889:

”De lemnade Egypten - - - 430 år efter deras fader Abrahams invandring i Kanaan.” (sid 185)

En noggrann utredning av vilka domare som regerade var och kan ha gjort det samtidigt finns i:

Kennet Kitchen, *On the Reliability of the Old Testament*, Cambridge: Eerdmans, 2003, pp. 203 – 209.

Bra kommentarer till Paulus tidsangivelser i Galaterbrevet kan läsas i:

O v Gerlach, *Förklaring över Nya Testamentets Heliga Skrifter*, Andra delen, Stockholm: Huldbergs, 2:a uppl, 1856, p 415.

H M Melin, *Den Heliga Skrift, i berigtigad öfwersättning och med förklarande anmärkningar*, Lund, Berglinska, 1864, p. 95

P P Waldenström, *Nya Testamentet med förklarande anmärkning*, 2:a del, Stockholm, Pietistens expedition, 1894, p. 261.

Bilaga: Domarbokens 410 år

För att läsaren ska kunna övertyga sig om att summan av domarbokens tider av förtryck är 111 år och summan av alla domarnas styre är 299 år, så att det totalt blir 410 år, finns här siffrorna angivna med källhänvisningar till Domarboken.

Förtryckare	årtal	årtal	Domare	Källa
Aram Naharajim	8			3:8
		40	Otniel	3:11
Eglon, Moabs kung	18			3:14
		80	Ehud	3:30
			Samgar	3:31
Javin, Hasors kung	20			4:3
			Debora	
		40	Barak	5:31
Midjan	7			6:1
		40	Gideon	8:28
Avimelek, Israels kung		3		9:22
		23	Tola	10:2
		22	Jair	10:3
Ammon ³	18			10:8
		6	Jefta	12:7
		7	Ivsan	12:9
		10	Elon	12:11
		8	Avdon	12:14
Filisteerna	40			13:1
		20	Simson	15:20, 16:31
Summa	111	299		
	TOTALT		410 år	

3 Septuaginta anger att det var filisteerna som var förtryckare, ej Ammon.